

Dávid Ferenc emlékezete

Négyszáz évvel ezelőtt, 1579. november 15-én, a dévai vár börtönében mártírhalált halt Erdély egyik legnagyobb reformátora, Dávid Ferenc.

A reformáció az európai fejlődés fontos, vívódásokkal, ellentmondásokkal, belső és külső háborúkkal tele korszaka. A modern kutatás szerint a vallási, azaz ideológiai, a gazdasági, a társadalmi és a politikai tényezők szinte elválaszthatatlanul összefonódtak benne. Elindítóit egyfelől a csaknem másfél ezer éves múltra visszatekintő intézmény, a római katolikus egyház kebelében törvényszerűen keletkező belső ellentmondások, másfelől a humanizmus, amely életességét az emberi méltóság fel- és elismerésében találta meg.

Belső ellentmondásait az egyház reformokkal, az új eszmék asszimilálásával vagy éppen üldözésével korábban mindig ki tudta küszöbölni, ám a XVI. században erőtlennek bizonyult velük szemben. A mostani ellentmondások ugyanis túlságosan összekapcsolódtak a látszólag hirtelen fellépő, valójában már hosszú idő óta a felszín alatt feszülő társadalmi, gazdasági és politikai kérdésekkel, amelyek ezúttal az évszázados intézményből kiszakadó új intézmények, egyházak létrejöttéhez vezettek.

A humanizmus hatása az emberközpontúság érvényesítésében valósult meg, de a reformáció nem az antikvitás életigénylő eszméjét tartotta szem előtt, hanem mindenekelőtt az ember „üdvözülését” kereste. Luther ezt a hitben, Kálvin az előrelendelésben és az ezekből adódó minden következményben találta meg.

A reformáció valamennyi irányzata megvívta a maga harcát: új intézményeket, nevelési formákat, politikai, sőt gazdasági rendszereket vezetett be, s ezzel lerakta a modern Európa alapjait. A régi tekintélyek megdőltek, s az egyetlen — valamennyi irányzat által elfogadott — mérce a Biblia lett, de az értelmezésében megmutakozó különbségek nem hozták közelebb, hanem még jobban eltávolították egymástól a sokféle irányzatot.

Az erdélyi reformáció rendkívüli körülmények között született meg: az első jelentős szellemi megnyilatkozás volt a mohácsi vérszt követő politikai zűrzavar után létrejött önálló erdélyi fejedelemségben. Először a reformáció központjaival szorosabb kapcsolatot tartó szász közösség körében a lutheranizmus terjedt el, de nemsokára a kálvinizmus is sok követőre talált.

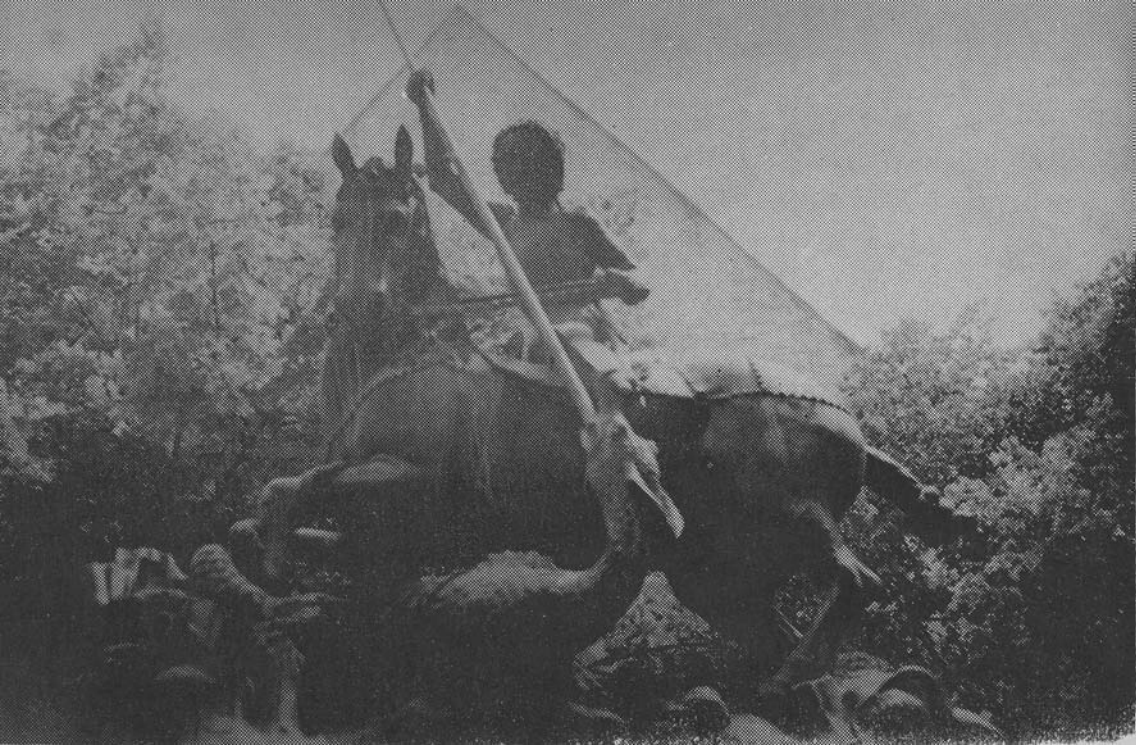
Az erdélyi reformáció legmarkánsabb, „legeredetibb” képviselője, Dávid Ferenc nemcsak egyszerű követője, hanem oly lelkes hirdetője volt először a lutheri, majd a kálvini hitelveknek, hogy mindkét felekezet püspökké választotta. Nemsokára egy új irányzat, az antitrinitárius egyház megalapítója lett. Nincs itt helyünk annak elemzésére, hogy az erdélyi reformációban mennyire érvényesültek a gazdasági és a politikai tényezők, kétségtelen azonban, hogy a XVI. század közepétől kezdve benne az ideológiai, a vallási problémák kerültek előtérbe, s a különböző zsinatokon, disputákon mindazok a kérdések felvetődtek, amelyek a kereszténységét valaha is foglalkoztatták. Megvitatásukon a hosszabb-rövidebb ideig Erdélyben tartózkodó reformátorok és „szabadelvű” keresztények, Socinus Faustus, Blandrata, Glirius, Sommer, a bizánci császári unoka, Palaeologus, Paruta és mások is részt vettek, és általuk Erdély a reformáció egyik fő központja lett. Dávid Ferenc, az új vallás elismert vezetője, racionalista felfogásának megfelelően, minden olyan tételt és hagyományt elvetett, amelynek világos, félreérthetetlen megfogalmazását a számára mértékadó Bibliában nem találta meg. Így jutott el a háromság tagadásához, a személyében és lényegében egy Isten hirdetéséhez.

Am az ő esetében is beigazolódott a politikai hatalom szinte döntő jelentősége. Amíg a fejedelem, János Zsigmond feltétlen támogatását élvezte, a nemesség, a városi és a falusi magyar lakosság nagy része az ő vallására tért át. Báthori István trónralépésével azonban a hatalmi helyzet megváltozott, mert az ellenreformáció szelei Erdélybe is eljutottak, majd az 1576-ban fejedelmi székbe került Báthori Zsigmond az új irányzat meggyőződéses és aktív támogatója volt.

Az új vallás papjai között éppen akkor keletkeztek hitelvi kérdésekben lényeges ellentétek, s két részre szakadtak: a Serveto és Socinus Faustus krisztológiáját valló Blandrata-pártiakra, az *adoramus* híveire, akik hangoztatták Krisztus imáadásának szükségét, és az ezt tagadó Dávid-követőkre, akik a nem-imáadás — *non adoramus* — mellett kardoskodtak.

A KOLOZSVÁRI SZENT GYÖRGY-SZOBOR (RÉSZLET)

A KOLOZSVARI SZENT GYÖRGY-SZOBOR (RÉSZLETEK)

Ditrői Ervin felvételei

Mivel a vallási újítások egyre több zavart és forrongást keltettek a nép körében, már János Zsigmond idejében az 1571. január 6. és 14. között tartott országgyűlés megszavazta az ún. innovációs törvényt, és megtiltotta a további újításokat. A következő országgyűlések felújították, és folyton szigorították e törvény előírásait.

Az ellenreformáció erői és maga a fejedelem az új egyház kebelében támadt ellentéteket arra használták fel, hogy gátat vessenek a Dávid Ferenc-i tanok terjedésének. Ezért nemcsak a jezsuitákat hozatták be, hanem minden hatalmi eszközt felhasználták az új vallás hívei között támadt ellentétek elmélyítésére. Dávid Ferencet eltiltották a templomi szolgálattól, őrizet alá helyezték, és az 1579. április 26-ára meghirdetett tordai országgyűlésre már mint vádlottat idézték meg. A kolozsvári tanács és Dávid hívei ajándékok útján elérték az ítéletnek június elsejére, a Gyulafehérvárra összehívott országgyűlésre való elhalasztását.

Bod Péter, a XVIII. század neves erdélyi tudósa, az első magyar nyelvű életrajz-gyűjtemény, a *Magyar Athénás* és sok történelmi, jogi, teológiai munka szerzője, az 1781-ben Leydenben kiadott *Historia Unitariorum in Transylvania* című művében református pap létére meglepő tárgyilagossággal mutatja be a gyulafehérvári országgyűlés lefolyását. Fordításunkat e munka második része, a *Tragoedia Francisci Davidis* (Dávid Ferenc tragédiája) címet viselő, második fejezetének 3. és 4. alfejezetéből vettük.

Bod Péter történészhez illő tárgyilagossággal ismerteti az országgyűlés fontosabb mozzanatait. A jelenlevőket, de a per igazi hátterét sem ismeri. Éppen csak megjegyzi, hogy a gyűlés végén a kancellár, Kendi Sándor „a fejedelem, a saját, és a jezsuita nevében megvallotta a háromságot és Dávid Ferenc véleményét mint istenkáromlást elítélte“.

Ma már tudjuk, hogy az említett jezsuita Leleszi János, a Báthoriak által Erdélybe befogadott jezsuiták vezetője, akinek a perről Rómába küldött leveléből (*Korunk*, 1968. 8:1208—1216.) kitérünk a per megrendezett, politikai jellege, „amelyen már a tárgyalás előtt megvan a döntés, a vádlott kivételével talán mindenki csupán előre betanult szerepét játssza“.

A szereplők közül Dávid veje Trauzner Lukács városi tanácsjegyző. Ő a szerzője a Bázelen Palaeologus, Glirius és Dávid fia, Ferenc által kiadott *Defensio Francisci Davidis* (Dávid Ferenc védelme) című munka egyik, éppen a perrel foglalkozó fejezetének. Ez volt Bod Péter fő forrása. Hunyadi Demeter kolozsvári pap, Dávid Ferenc utóda a püspöki székben. Óvári Péter és Szegedi Lajos az új vallás lelkes hívei, az utóbbi később Dávid ellen fordult.

Az eredeti szöveget helyszűke miatt rövidítenünk kellett. Néhány esetben, ahol ez nem ment az értelem rovására, szögletes zárójelben adtuk a kimaradt rész rövid kivonatát.

BOD PÉTER

Tragoedia Francisci Davidis

Beköszöntött a nap, amelyen az áldozatot be kellett mutatni. Parancsot adtak, hogy Dávid Ferencet vezessék elő a szokott őrizet alatt. Az ellenfél már egy héttel korábban elment Gyulafehérvárra. Azok, akiknek ez feladata volt, a parancsot végrehajtották. A szerencsétlen pásztor — könnyeinket alig tudjuk elfojtani! — sem lábát, sem kezét nem tudta rendesen mozgatni, félholtan tették a szekérré, s csaknem az egész város könnyezve kísérte a távozót. Ő maga alig tudott ennyit mondani: „Már Isten veletek, többé engem nem fogtok látni.“ A súlyos betegség annyira elemésztette, hogy bár korábban kövér volt, most a veje egyedül ölébe véve el tudta vinni a szekérig, és fel tudta tenni rá. Eljutottak Tordáig; itt a testvérek hozzá akartak menni, és Péter meg Miklós csak nagy rimánkodás után kaptak engedélyt erre. A szekér iszonyatos rázása miatt már ekkor kezdett ájuldozni oly nagy mértékben, hogy alig volt remény rá, hogy másnapig életben marad. Tordáról Enyedre mentek, ahol éppen népes vásár volt; végül a harmadik nap megérkeztek Gyulafehérvárra. Az őrizetet azon a napon még ugyanaz az őrség látta el.